

Valtiovhdon reaktiot Tshekkoslovakian miehitykseen

Presidentti Kekkoselle kerrottiin yöllä 21.8.1968 alkaneesta Tshekkoslovakian miehityksestä aamulla klo 6.30. Suurlähettiläs A.E. Kovalev saapui kohta selostamaan tilannetta ja tuomaan esille Neuvostoliiton kannan. Hänen mukaansa "sosialismi oli joutunut uhatuksi", joten oli pakko toimia "vastavallankumouksellisia voimia vastaan". Maan siirtyminen lännen leiriin olisi horjuttanut voimasuhteita ja siten myös vaarantanut rauhan. Kovalev ilmoitti, että joukot oli Tshekkoslovakian johto kutsunut ja ne tulvaisiin vetämään pois heti, jos maan lailliset elimet sitä pyytävät. Kekkonen pysyi lähes vaiti ja korosti rauhantilan säilyttämisen tärkeyttä.

Aamupäivällä kello 9 aikaan presidentti Kekkonen, pääministeri Mauno Koivisto ja ulkoministeri Ahti Karjalainen pitivät presidentinlinnassa lyhyen neuvottelun, jossa päätettiin toimintojen suuntaviivoista. Hallituksen ulkoasiainvaliokunta kokoontui puolelta päivin presidentin toimiessa puheenjohtajana. Päätökseksi tuli, että pääministeri ja ulkoministeri kertovat hallituksen kannanotot julkisuuteen ja presidentti pysyisi taka-alalla.

Hallituksen julkaisemassa kannanotossa valitettiin, ettei erimielisyyksiä kyetty sopimaan neuvotteluteitse. Lisäksi todettiin, että hallitus seuraa valppaasti tilannetta ja asennoituu siihen "Suomen vakiintuneen puolueettomuuspolitiikan edellyttämällä tavalla". Koivisto ja Karjalainen kutsuivat tärkeimpien päivälehtien päätoimittajat koolle ja varoittivat tilanteen herkkyydestä. Lähtökohtana kannanotoissa tuli olla Suomen etu, jota palveli parhaiten puolueeton asenne. Lisäksi oli syytä painottaa, että miehitys ei vaikuttanut Suomen naapurisuhteisiin.

Pääministeri Koivisto puhui radiossa sanoen muun muassa: "Viimeisten tietojen valossa tuntuu siltä, että mitään sellaista ei kuitenkaan ole tapahtunut, joka olisi jollain tavoin korvaamaton vahinko ja josta ei enää olisi takaisin pääsyä."

Arvioitsijat ovat nimittäneet hallituksen reaktiota "kyyniseksi realismiksi", ja toisaalta on sanottu, että se oli "pienen valtion itsesuojeluvaiston sanelemaa käyttäytymistä, kansallista itsekkyyttä". Suomen valtiovhdon omaksuma asenne poikkesi tuolloin selvästi ruotsalaisten reagoinnista, jossa ei teräviäkään kannanottoja vältelty.

Neuvostoliiton edustajat pyrkivät vaikuttamaan siihen, että myös Moskovan näkemykset tulisivat esille Suomessa. Neuvostoliiton taholta ei kuitenkaan ryhdytty jyrkkiin painostustoimiin Yleisradion uutistoiminnan tai lehdistökirjoittelun johdosta.

Hallituksen vaikeutena oli erityisesti omien kannattajien pitäminen rauhallisina. Mielenosoitukset Neuvostoliiton suurlähetystön ja konsulaatin edustalla olivat lähinnä vasemmistonuorten organisoimia.

Ulkoasiainhallinto keskittyi aluksi ottamaan selvää, mitkä poliittiset tekijät olivat miehityksen taustalla ja miten siihen reagoitiin. Tshekkoslovakian Helsingin lähettiläs Zdenek Urban kertoi käsityksensä Suomen ulkoministeriölle 21. ja 24.8. ettei hänen

maansa hallitus ollut kutsunut Varsovan liiton joukkoja, mutta tarkempia tietoja ei Prahasta ollut saatavissa. Suomi arvosteli sitten YK:ssa ulkoministeri Karjalaisen suulla verraten terävästi Varsovan liiton toimintaa ja vastaanotti moitteita Neuvostoliiton edustajilta.

Presidentti Kekkonen valitti luonaan 31.8. käyneelle suurlähettiläs Kovaleville, että hänelle oli annettu väärää tietoa miehityksen syistä. Oli käynyt ilmi, ettei Tshekkoslovakian hallitus ollut kutsunut joukkoja. Kovalev puolestaan kiitti Suomen hallituksen omaksumaa asennetta. Kekkonen pyysi välittämään Moskovaan terveiset, että oli kokenut tapahtuman hyvin masentavaksi. Kekkonen kirjoitti myös nimimerkki Liimataisena terävän arvion tilanteesta mainiten Neuvostoliiton luopuneen nyt intervention kiellon periaatteesta, joka oli ollut perustana myös Suomen idänsuhteille.

Puolustusvoimien valmiutta kohotettiin lähinnä vain tilanteen seuraamisen vaatimalla tavalla, sillä ei ollut havaittavissa suoranaista sotilaallista uhkaa Suomelle. Syyskuun alussa alkoi kuitenkin ilmetä merkkejä, joiden perusteella presidentti arvioi kriisin heijastuvan myös Suomen ja Neuvostoliiton välisiin poliittisiin suhteisiin.

Suurlähettiläs Hallama lähetti Moskovasta 13.9. varoittavan raportin, jonka pohjana oli Novoje Vremjan kirjoitus. Siinä oli puhuttu Naton pohjoisesta sivustasta uhkaavana tekijänä. Hallaman mielestä sikäläisillä sotilaspiireillä oli varmasti suunnitelmia Suomenkin suhteen. Kekkonen totesi Helsingissä, että sotilaalliset tekijät olivat selvästi vahvistuneet ja oli vaara tilanteen "normalisoitumisen" viivästyttämisestä. Lännen reaktiot olivat odotettavissa ja siitä edelleen seuraisi syksyn 1961 kaltainen tilanne. Moskovassa oli varmaankin kasvanut epäily myös Suomen sisäpoliittista tilannetta kohtaan, kun Neuvostoliiton arvostelu oli kasvanut.

Presidentti Kekkonen päätteli, että olisi hyödyllistä keskustella pääministeri Kosyginin kanssa. Moskovasta viestitettiin, että Kosygin voisi tavata Kekkonen kalastuksen merkeissä.

Kosygin saapui 7.10. kalastusmatkalle Hangon ja Hiittisten vesille. Siellä hän selvitti Kekkoselle Neuvostoliiton kantoja ajankohtaiseen tilanteeseen. Tärkein peruste interventiolle oli sotilaspoliittinen, sillä Varsovan liiton puolustukseen oli syntymässä aukko. Puhuttiin myös kauppapolitiikasta, jolloin Kosygin lupasi muun muassa kiirehtiä öljytoimituksia.

Paluumatkalle Kosygin lähti Helsingissä Neuvostoliiton suurlähetystössä järjestetyn lounaan jälkeen 9.10. Siihen osallistui myös pääministeri Koivisto. Kekkonen laati käydyistä keskusteluista muistion, joka jaettiin tärkeimmille ministereille. Lisäksi presidentti informoi talouselämän vaikuttajia ja Ruotsin suurlähettilästä. Myös eduskunnan ulkoasiainvaliokunta sai selvityksen, jonka mukaan Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet olivat kunnossa.

Vaikka Neuvostoliiton edustajat samoihin aikoihin paheksuivat ulkoministeri Karjalaisen YK:ssa 7.10. pitämän puheen kriittistä sävyä, Suomen ulkopoliittisia suhteita vaivannut epävarma tilanne katsottiin rauhoittuneeksi lokakuun puolivälissä. Tshekkoslovakian kriisin

aiheuttama jälkitilanne kylläkin tuotti myöhemmin uusia ongelmia myös Suomen ja Neuvostoliiton välille.

Kansainvälinen jännitystila syksyllä 1968 ja Kosyginin Suomen vierailuun liittynyt salaperäisyys antoivat lehdistölle aiheita spekulatioihin. Eräissä ruotsalaislehdissä kerrottiin jälleen huhuja Neuvostoliiton joukkojen keskityksistä Suomen rajoille. Saksan liittotasavallan radiossa väitettiin venäläisten vaatineen sotilastarkkailijoiden sijoittamista Suomeen. Hurjimmat "uutiset" olivat kuitenkin tanskalaisessa Berlingske Tidendessä ja amerikkalaisessa Washington Postissa. Molemmat antoivat kuvan sotilasyhteistyön alkamisesta Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Suomen valtiojohto protestoi asianmukaisesti huhujen levittämistä vastaan, mutta korjausten tekeminen soittautui vaikeaksi.

Ulkomaiset diplomaattiarviot olivat huomattavasti pidättyvämpiä. Yhdysvalloissa ja Englannissa todettiin, että Suomen asema oli kehittynyt jossain määrin aremmaksi Tšhekkoslovakian miehityksen jälkeen, mutta mitään välitöntä uhkaa ei ollut näkyvillä. Lännessä pantiin myös merkille ulkoministeri Karjalaisen YK:ssa pitämän puheen selkeä kritiikki mielitystä vastaan. Muutamista hälyttävistä uutisista huolimatta Suomen asema katsottiin vakaaksi.

Ero suomalaisessa ja ruotsalaisessa tavassa suhtautua Tšhekkoslovakian kriisiin oli tuntuva. Suurlähettiläs Ingemar Hägglöf arvioi syitä seuraavasti: "Ruotsin hallitus antoi periksi täydellä syyllä kiihtyneelle yleiselle mielipiteelle, ilmaisi sympatiansa Tšhekkoslovakian vapautuspyrkimyksiä kohtaan ja langetti kovia sanoja väkivallasta, jota Neuvostoliitto oli harjoittanut palauttaakseen kommunistisen vähemmistödiktatuurin. Ruotsissahan oli sinä syksynä myös valtiopäivävaalit. Vaalitaistelu oli täydessä käynnissä. Me hyödyimme vapaudesta, jota nautimme Ruotsissa sen ansiosta, että meidän ja Neuvostoliiton välissä oli Suomi. Neuvoakaan ei pidetty Suomen kanssa. Oltiin äkkiä kuin ilmaa toisillemme."

Hägglöfin maininta heikosta yhteydenpidosta ei pidä kylläkään paikkaansa hänen omalta kohdaltaan, sillä suurlähettiläs keskusteli tiheästi niin presidentti Kekkonen kuin muidenkin johtavien suomalaispoliitikkojen kanssa. Sen sijaan yhteydet suoraan Helsingin ja Tukholman hallitusten ja johtavien virkamiesten välillä olivat tuolloin vähäisempiä kuin vastaavissa aikaisemmissa tilanteissa.

Vuoden 1968 kriisin hallinta Suomessa voidaan nähdä myös siirtymävaiheena kohti normaalia parlamentaarista ja hallituskeskeistä käytäntöä. Presidenttikeskeisyys säilyi vielä idänsuhteissa ehdottomana, mutta sisäpoliittiset toimet olivat vahvasti hallituksen käsissä.

Lähteinä mm: Ingemar Hägglöf, Kauppatorin päiväkirja (1991), s. 179 - 180; Mauno Koivisto, Liikkeen suunta (1997), s. 149 - 154; Juhani Suomi, Taistelu puolueettomuudesta

(1996), s. 110 - 155; Pekka Visuri, "Tshekkoslovakian miehitys 1968" teoksessa Suomi ja kriisit (2003), s. 73 - 85.